

The place of multicultural education in the social science textbooks of the first secondary school and Iran's upstream documents with an emphasis on the feminist approach

Elahe. Esmaili¹, Alireza. Sadeghi*² & Mahmoud. Mehrmohammadi³

1. Ph. D student of Curriculum Planning, Science and Research Unit, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
2. Associate Professor, Department of Curriculum Studies, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.
3. Professor, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFORMATION	ABSTRACT
Article type Original research Pages: 126-139 Corresponding Author's Info Email: Sadeghi.edu@gmail.com Article history: Received: 2022/09/01 Revised: 2022/12/20 Accepted: 2023/01/03 Published online: 2023/03/18 Keywords: <i>multicultural education, feminism, content analysis.</i>	Background and Aim: Providing equal conditions for obtaining educational opportunities is very important from a political, economic and social point of view. In the meantime, the curriculum as the most important pillar of the educational system should be given special attention, the purpose of the study is to review the social science textbooks of the first year of high school and upstream Iranian documents based on the components of multicultural education with emphasis on the feminist approach. Methods: The research is conducted within a qualitative framework and the qualitative content analysis method has been used with a conventional (inductive) approach. The study research field included upstream documents and primary school textbooks. Remarkably, the purposeful sampling method and the sample for upstream documents include: the document of fundamental change and the document of the national curriculum and for textbooks: textbooks of social sciences of the first secondary school, which includes three seventh, eighth and ninth grade textbooks. Data collection tools include: Content analysis worksheets. Results: the written content of these documents. Open and axial coding was used to analyze the data. Among the findings of the present study, it can mention several cases, the most important of which are: The results of the analysis of upstream documents showed that the components of multicultural education have been somewhat considered, but it seems, the components of the feminist approach have not yet been considered. The results of the qualitative content analysis of the textbooks also showed that the components of multicultural education are mentioned in a scattered manner and there is not much evidence of a feminist approach in the text and images. Conclusion: Based on the findings of this study, it is explicitly suggested that the facts and characteristics of cultural pluralism be emphasized by emphasizing the feminist approach (attention to Iranian multicultural women) in compiling and reviewing upstream documents. So that the social and cultural realities of the society are reflected in the relevant documents. It is also suggested that in designing textbooks and their content, special attention be paid to the components of multicultural education with emphasis on the feminist approach.

This work is published under CC BY-NC 4.0 licence.

© 2023 The Authors.

How to Cite This Article:

Esmaili, E., Sadeghi, A., & Mehrmohammadi, M. (2022). The place of multicultural education in the social science textbooks of the first secondary school and Iran's upstream documents with an emphasis on the feminist approach. *Jayps*, 3(3): 126-139.

پاییز و زمستان ۱۴۰۱، دوره ۳، شماره ۳ (پیاپی ۶، ویژه نامه تحصیلی)، صفحه‌های ۱۳۹-۱۲۶

جایگاه آموزش چندفرهنگی در کتاب‌های درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه اول و اسناد بالادستی ایران با تاکید بر رویکرد فمینیستی

الهه اسماعیلی^۱، علیرضا صادقی^{۲*} و محمود مهرمحمدی^۳

۱. دانشجوی دکتری برنامه ریزی درسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
۲. دانشیار گروه آموزشی مطالعات برنامه درسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران
۳. استاد دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

چکیده

زمینه و هدف: فراهم کردن شرایط مساوی برای دستیابی به فرصت‌های آموزشی از نظر سیاسی، اقتصادی و اجتماعی حائز اهمیت فراوانی است. در این میان برنامه درسی به عنوان مهم‌ترین رکن نظام آموزشی، باید مورد توجه ویژه قرار گیرد؛ لذا هدف پژوهش حاضر بررسی کتاب‌های درسی علوم اجتماعی دوره اول متوسطه و اسناد بالادستی ایران بر اساس مولفه‌های آموزش چندفرهنگی با تاکید بر رویکرد فمینیستی است. **روش پژوهش:** رویکرد حاکم بر این پژوهش کیفی و از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است. میدان مطالعه شامل اسناد بالادستی و کتاب‌های درسی دوره متوسطه اول بوده است. روش نمونه‌گیری هدفمند و نمونه مورد نظر برای اسناد بالادستی شامل: سند تحول بنیادین و سند برنامه درسی ملی و برای کتاب‌های درسی: کتاب‌های درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه اول که شامل سه کتاب پایه هفتم، هشتم و نهم می‌باشد بوده است. ابزار گردآوری داده‌ها کاربرگ‌های تحلیل محتوا می‌باشد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، از کدگذاری باز و محوری استفاده شده است. **یافته‌ها:** نتایج تحلیل مربوط به اسناد بالادستی و کتاب‌های درسی نشان داد که مولفه‌های آموزش چندفرهنگی تا حدودی مورد توجه قرار گرفته است؛ اما مولفه‌های رویکرد فمینیستی هنوز مورد توجه نبوده است. نتایج تحلیل کتاب‌های درسی نیز نشان داد که به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی بصورت پراکنده اشاره شده است و نشان‌دهنده چندانی از رویکرد فمینیستی دیده نمی‌شود. **نتیجه‌گیری:** بر اساس یافته‌های این پژوهش به طور مشخص پیشنهاد می‌شود واقعیت‌ها و ویژگی‌های تکثر فرهنگی با تاکید بر رویکرد فمینیستی (توجه به زنان چندفرهنگی ایران) در تدوین و بازنگری اسناد بالادستی مورد توجه قرار گیرد به طوری که واقعیت‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه در اسناد مربوطه منعکس شود. هم‌چنین پیشنهاد می‌شود در طراحی کتاب‌های درسی و محتوای آن‌ها به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی با تاکید بر رویکرد فمینیستی توجه ویژه‌ای مبذول گردد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱۳۹-۱۲۶

اطلاعات نویسنده مسئول

ایمیل: Sadeghi.edu@gmail.com

سابقه مقاله

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۶/۱۰

تاریخ اصلاح مقاله: ۱۴۰۱/۰۹/۲۹

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۱/۱۰/۱۳

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۱۲/۲۷

واژگان کلیدی

چندفرهنگی، فمینیسم، تحلیل محتوا، علوم اجتماعی.

انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با CC BY-NC 4.0 صورت گرفته است. تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است.

شیوه اسناد به این مقاله

اسماعیلی، الهه، صادقی، علیرضا، و مهرمحمدی، محمود. (۱۴۰۱). جایگاه آموزش چندفرهنگی در کتاب‌های درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه اول و اسناد بالادستی ایران با تاکید بر رویکرد فمینیستی. *دوفصلنامه مطالعات روان‌شناختی نوجوان و جوان*، ۳(۳): ۱۳۹-۱۲۶.

مقدمه

امروزه سیاست‌های آموزشی در بسیاری از کشورها وجه انسانی پیدا کرده است. در همین راستا، دولت‌ها و جناح‌های سیاسی غالب به واسطه آموزش و پرورش، مجموعه‌ی وسیعی از قوانین و سیاست‌های گزینشی و بینشی خود را اعمال می‌کنند، تا بدین شکل راه‌های دستیابی به ایده‌آل‌های سیاسی و ملی هموارتر گردد. اما چنین رویکردی بالاخص در ممالک غربی تا دهه‌های اخیر، نه تنها موجبات حضور همگانی و تشکیل حوزه‌های عمومی آموزشی را فراهم نساخت، بلکه تبعات آن، نلبربری اجتماعی و تبعیض‌های نژادی و قومیتی و فرهنگی را به دنبال داشته است (محسنی، ۱۳۹۳)؛ بر اساس اعلامیه جهانی آموزش و پرورش، تعلیم و تربیت در زمره یکی از مهمترین ابعاد حقوق بشر و یکی از راه‌های دستیابی به برابری، توسعه و صلح جهانی می‌باشد. بنابراین فراهم کردن شرایط مساوی برای دستیابی به فرصت‌های آموزشی از نظر سیاسی، اقتصادی، اجتماعی حائز اهمیت فراوانی است. در این میان برنامه درسی به عنوان مهم‌ترین رکن نظام آموزشی، باید مورد توجه ویژه قرار گیرد. از سوی دیگر برنامه درسی چندفرهنگی نیز یکی از مباحث جدی و مورد بحث در جوامع چندفرهنگی است که کارگزاران تعلیم و تربیت رابرآن داشته است تا بیش از پیش به این مسأله توجه نمایند. به بیان دیگر ضرورت توجه به آموزش چندفرهنگی، دیگر یک انتخاب نمادین، سیاسی و تبلیغاتی نیست بلکه نیاز و ضرورت نظام‌های آموزشی بویژه در جوامع چندفرهنگی و نیاز بشر در جهت تنظیم ارتباطات خود با فرهنگ جهانی است (صادقی، ۱۳۹۰). جنسیت یکی از مهمترین عناصر جامعه محسوب می‌شود که نه تنها از طریق آن افراد، جهان اجتماعی و جایگاه خود را درک می‌کنند، بلکه در شکل‌گیری احساسات، افکار و رفتارها، از زمان ولادت تا مرگ نیز نقش کلیدی ایفا می‌کند. آن‌ها معتقدند که افراد از اوان کودکی یاد می‌گیرند که جامعه‌لنتظارات و استانداردهای متفاوت را به اصطلاح «کدهای جنسیتی» می‌نامد، که درواقع لیدئولوژی جنسیتی جامعه از طریق

همین کدهای جنسیتی درونی می‌شود. واژه جنسیت، برخلاف جنس، مقوله‌های اجتماعی است. ویژگی اساسی جنسیت ابتدا در محیط خانواده ایجاد می‌شود، سپس در محیط مدرسه و گروه‌های همسالان تقویت می‌شود. از زمان تولد، ولدین رفتار متفاوتی بر اساس جنسیت کودکان در پیش می‌گیرند و بدین ترتیب طبق این نظریه کلیشه‌های جنسیتی در خانواده شکل می‌گیرند و توسط مدرسه و دیگرعوامل جامعه تقویت می‌شوند(محسنی، ۱۳۹۳).

مبحث جنسیت در برنامه درسی با روح هویت فمینیستی برنامه درسی عجین می‌باشد. زیرا واژه جنسیت در برنامه درسی دراکثر مواقع، هویت فمینیستی برنامه درسی را تداعی می‌کند. فمینیسم از نقطه نظر تعلیم و تربیت و برنامه درسی بسیار مهم است، زیرا بیش از نیمی از دانش‌آموزان و بسیاری از مربیان، معلمان، مدیران و کارکنان را زنان تشکیل می‌دهند و به عنوان یکی از جنبش‌های اجتماعی پیشرفت‌گرا، به فمینیسم به عنوان عاملی که سبب تغییردرنگرش بسیاری از افراد درباره آموزش و پرورش زنان و مردان و نیز مشارکتی که زنان و مردان می‌توانند در جوامع خود داشته باشند، نگاه شده است. برای فهم برنامه درسی به عنوان یک متن فمینیستی باید روابط بین برنامه درسی و جنسیت مورد بررسی قرار گیرد. این کارمستلزم توجه و بررسی برنامه درسی و نگاه به آن از دریچه تجزیه و تحلیل فمینیستی است، تجزیه و تحلیلی که با نحوه نگرش نابرابر افراد به جنسیت خود و این که چگونه جنسیت افراد توسط خود آن‌ها و یا نظام غلب جنسیتی جامعه شکل می‌گیرد، سروکار دارد(کشتی آرای، ۱۳۹۸). اگر چه تلاش برای فهم برنامه درسی به عنوان متنی فمینیستی عملاً از دهه ۱۹۷۰ آغاز شده اما سابقه این امر به بسیار دورتر از این زمان بازمی‌گردد. پاینار در کتاب «فهم برنامه درسی» زمینه تاریخی این امر را در قالب سه دوران متفاوت تلاش‌های اولیه، آموزش مختلط و فمینیسم به تصویر می‌کشد(پاینار، ۲۰۰۴).

هستند که هم به محدودیت‌های آن و هم به پتانسیل عظیمش اعتراف می‌کنند. آن‌ها به این دیدگاه که می‌توان الگوها، نگرانی‌ها، اهداف، برنامه‌ها و راه‌حل‌ها را مورد مذاکره قرار داد معتقدند. در همکاری با گروه متنوعی از «دیگران» نظریه فمینیسم چندفرهنگی برای بازآرایی روابط اجتماعی موجود، چیزهای زیادی دارد (توبانی^۲، ۲۰۱۶).

نظریه‌های فمینیستی و نظریه چندفرهنگی از دهه‌ی ۱۹۹۰ به صورت تلفیقی در کنار یکدیگر قرار گرفتند و در زمینه‌های مختلف دانشگاهی تأثیر بسزایی داشته‌اند (روسو و واز^۳، ۲۰۰۱). در این خصوص هم تقاضای عامه و هم دانشمندان برای درک قدرت و تأثیر پویایی جنسیت، وجود داشته است. فمینیسم تأثیر مستقیمی بر تجارب زندگی افراد داشته است، زیرا از این تفکر رادیکال آغاز می‌شود که با توجه به موقعیت زنان، آن‌ها تجارب و سخنان ارزشمندی برای گفتن دارند؛ از همه مهم‌تر، نظریه‌پردازان برجسته فمینیسم پیشگام، تصور می‌کردند که زنان شایسته شنیدن و گوش دادن هستند. نظریه‌پردازان فمینیسم این ایده را که تولید دانش مستقل از تولیدکننده دانش است، حذف کردند. در عوض همه‌ی دانش را در یک زمینه قرار دادند و اظهار کردند که باید موقعیت تولیدکننده و هم‌چنین گیرنده دانش را در نظر گرفت. اما با یک رابطه‌ی ساده، پیچیدگی این ادعا کاملاً آشکار می‌شود؛ دستیابی به بی‌طرفی در مورد تولید دانش توسط انسان، برای انسان غیرممکن است، زیرا افراد در گونه‌هایی از روابط اجتماعی زندگی می‌کنند که تحت تأثیر عوامل نهفته ذهنی و غیرذهنی مشخص قرار گرفته‌اند. در این شبکه‌ی گسترده از روابط اجتماعی است که نظریه‌های فمینیستی تولید می‌شوند و اتفاق می‌افتند. بر طبق این نوع از مختصات اجتماعی، هنجارها، ارزش‌ها، انتظارات، انگیزه‌ها، تاریخ‌ها و زبان‌ها، از طریق فرهنگ، فیلتر می‌شوند (هورتادو، ۲۰۱۰). درباره کلیشه‌های جنسیتی و

اکثر تجزیه و تحلیل‌های رادیکال که تولید اجتماعی و تربیتی جنسیت را به چالش می‌کشیدند، عمدتاً با سایر جنبش‌های سیاسی به ویژه ضدنژادی، ضدامپریالیستی و ضدسرمایه‌داری همراه و هم‌نوا بودند و به آشکارا جامعه مبتنی بر مردسالاری را به چالش می‌کشیدند. جنسیت‌های اصلاح طلب یا لیبرال در دهه ۱۹۷۰ وضعیت موجود در مدارس از لحاظ رفتار جنسیتی به ویژه الگوهای تبعیض جنسیتی را مورد نقد قرار دادند. برخی از پژوهش‌ها، رفتارهای کلیشه‌ای موجود در بسیاری از مواد برنامه درسی را مورد بررسی قرار دادند و در پرتو این بررسی مشخص شد که برای مثال تصویر دختران بسیار کمتر از پسران در کتاب‌های درسی نشان داده می‌شود و در صورت چاپ تصویر زنان در منابع آموزشی، اغلب در قالب نقش‌های منفعل، پیرو، عوام فریبانه، ضعیف، ظریف، حساس، وابسته، محتاط، فاقد ابتکار عمل و خلاقیت آمده است (مسعودی، ۱۳۹۳). بنابراین، یک بخش جدایی‌ناپذیر از پروژه فمینیسم چندفرهنگی^۱، مستلزم آگاهی در مورد بی‌عدالتی‌های اجتماعی، فرهنگی، حقوقی و سیاسی است. نویسندگان فمینیسم چندفرهنگی، زمینه را برای مراحل بعدی فمینیسم و سودمندی آن برای ساختار شکنی و در نهایت، از بین بردن ترتیبات قدرت، فراهم می‌کنند. فمینیسم‌های چندفرهنگی بر برابری فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی و حقوقی از طریق تحقیق و تأثیرگذاری بر سیاست‌های اصلی اجتماعی تأکید می‌کنند. اگر چه فمینیسم چندفرهنگی هنوز یک جنبش نوپاست، اما بسیاری از پیشنهادات آن توسط قوانین اصلی علیه اذیت و آزار جنسی، حقوق تولید مثل زنان، ورود زنان به بخش‌های مختلف آموزش و ... به تصویب رسیده است. بسیاری از این دستاوردها نتیجه آن است که نظریه‌پردازان فمینیسم چندفرهنگی، علم را به عنوان یک تلاش در آغوش می‌گیرند و آن را به دلیل ذهنیت قبلی، رد نمی‌کنند و معتقد به تولید دانش دقیقاً به این دلیل

می‌خواستند حساسیت چندفرهنگی و فمینیستی را در کار خود بگنجانند، راهگشا بود؛ از این رو، تمرکز این بحث‌ها بر، مفهوم فرد با عملکرد مناسب، آگاهی از طول عمر و پیشرفت شغلی، مسائل بهداشتی، حساسیت به تعاملات فرد با محیط و فعالیت‌های پیشگیرانه است. پژوهشگران چندفرهنگی و فمینیست در هر یک از این زمینه‌ها سهم مهمی داشته‌اند. مشاورانی که از الگوهای مشاوره‌ای عدالت اجتماعی، چندفرهنگی فمینیستی و اجتماعی استفاده می‌کنند، وقت و انرژی را به سمت ایجاد تغییرات مثبت در بین مراجعینی که با آن‌ها کار می‌کنند، هدایت می‌کنند. آن‌ها هم چنین تلاش می‌کنند تا بطور عمومی بی‌عدالتی‌های اجتماعی را که بر سلامت روان افراد تأثیر می‌گذارد، بهبود بخشند (هوگ^۵، تورس^۶، نش^۷، ۲۰۰۸). هدف این پژوهش پاسخ به این سوال بود که آموزش چندفرهنگی در کتاب‌های علوم اجتماعی دوره اول متوسطه و اسناد بالادستی ایران با تاکید بر رویکرد فمینیستی چگونه است؟

روش پژوهش

این پژوهش بر مبنای رویکرد کیفی (روش تحلیل محتوای کیفی استقرایی) اجرا شد که در مرحله اول اهداف و سوالات پژوهش مشخص شدند. هدف پژوهش مبنی بر بررسی آموزش چندفرهنگی در محتوای کتاب‌های علوم اجتماعی و اسناد بالادستی ایران با تاکید بر رویکرد فمینیستی مشخص شد. در مرحله دوم داده‌ها از طریق تجزیه و تحلیل اسناد بالادستی و کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره اول متوسطه گردآوری و در مرحله سوم داده‌ها از طریق کدگذاری باز/محوری تجزیه و تحلیل شدند. در این پژوهش، میدان مطالعه برای کتاب‌های درسی، کلیه کتاب‌های درسی دوره آموزش متوسطه اول ایران بوده که مشتمل بر ۶۱ جلد کتاب است و در قسمت بعد، میدان مطالعه کلیه اسناد بالادستی مشتمل بر سند

نحوه نمایش آن در کتاب‌های درسی پژوهش‌هایی در دنیا انجام گرفته است که بیشترین تراکم کارها در این زمینه را در دهه‌های ۱۹۷۰ میلادی و پس از آن می‌توان ملاحظه نمود از جمله این تحقیقات می‌توان به موارد زیر اشاره نمود: در تحقیقی که در کانادا در مورد چندفرهنگی فمینیستی صورت گرفته است، نشان داده شده است که عموم مردم، کانادا را جامعه‌ای خوشحال می‌دانند. علاوه بر این کانادا در سطح بین‌المللی بخاطر تعهد پیشگامانه خود در قبال چندفرهنگی، مورد ستایش قرار گرفته است (توبانی^۱، ۲۰۱۶). چندفرهنگی در کلنادا در سطح سیاست، قانوناً توسط قانون چندفرهنگی و طبق قانون اساسی توسط بخش ۲۷ منشور حقوق و آزادی کانادا پشتیبانی می‌شود (بیمن^۲، ۲۰۱۷). با توجه به اینکه چندفرهنگ گرایمی‌تواند طیف وسیعی از معانی را اتخاذ کند، استدلال این است که چندفرهنگی نباید به سادگی به عنوان موضع ایدئولوژیک مورد تحقیق قرار گیرد، بلکه باید از طریق مفهوم خاص تاریخی مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. درک اول از چند فرهنگ گرایمی به این صورت است که بیان واضحی از استعمار، نژادپرستی، نابرابری جنسیتی داشته باشد. درک دوم از چندفرهنگی را می‌توان از نژادپرستی انتقادی و دیدگاه‌های فمینیستی بدست آورد که به این واقعیت توجه می‌کنند که ادعای مکرر کانادا برای خیرخواهی نسبت به مهاجران (نگاه کنید به توییت‌های نخست وزیر جاستین ترودو^۳، ۲۰۱۷) می‌تولند ابزاری برای استعمار مهاجران باشد. محققان نژادپرستی انتقادی و فمینیستی این ایده را که فمینیسم چندفرهنگی به نژادپرستی و نابرابری جنسیتی در کانادا پایان داده است را رد می‌کنند (گوما^۴، ۲۰۲۰). ارزش‌های بحث شده و توصیه‌های ارائه شده جامعه‌شناسان و روانشناسان، بطور گسترده‌ای برای بسیاری دیگر از متخصصان بهداشت روان و آموزش و فرهنگ که

5. Hough
6. Torres
7. Nash

1. Thobani
2. Beaman
3. Justin Trudeau
4. Goma

کدهای باز و محوری ادامه یافت و در پایان، شواهدی از متن و تصاویر (برای کتاب‌ها و اسناد بالادستی) و (ذکر پایه تحصیلی برای کتاب‌ها) نقل قول شد. واحد تحلیل (ثبت) مضامین، تصاویر و متن نوشتاری است. برای گردآوری داده‌های مربوط به اسناد بالادستی و کتاب‌های درسی از کاربرگ تحلیل محتوا استفاده شد و برای تجزیه و تحلیل محتوای کیفی از دو شیوه کدگذاری باز و محوری استفاده شده است.

یافته‌ها

با توجه به هدف پژوهش حاضر، نتایج حاصل از بررسی کتاب‌های درسی علوم اجتماعی دوره اول متوسطه و اسناد بالا دستی ایران که شامل: سند تحول بنیادی آموزش و پرورش و سند برنامه درسی ملی می‌باشد، آورده شده است. در بخش اول نتایج حاصل از بررسی اسناد بالا دستی آورده شده است. در بخش دوم نتایج حاصل از بررسی کتاب‌های درسی علوم اجتماعی دوره اول متوسطه پایه هفتم، هشتم و نهم آورده شده است.

الف) نتایج حاصل از بررسی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

سند تحول بنیادین آموزش و پرورش دارای هشت فصل می‌باشد که فصل اول آن کلیات، فصل دوم بیانیه ارزش‌ها، فصل سوم بیانیه مأموریت، فصل چهارم چشم انداز، فصل پنجم هدف‌های کلان، فصل ششم راهبردهای کلان، فصل هفتم هدف‌های عملیاتی و راهکارها و فصل هشتم چارچوب نهادی و نظام اجرایی تحول بنیادین می‌باشد.

برنامه درسی ملی، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، سند چشم انداز توسعه ایران ۱۴۰۴ و مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی، قانون اساسی و فلسفه تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران است. با توجه به اینکه هدف، تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های درسی دوره آموزش متوسطه اول و سپس تحلیل اسناد بالادستی است، روش نمونه‌گیری هدفمند است. نمونه مورد بررسی در این قسمت از پژوهش مشتمل بر کتاب‌های درسی: مطالعات اجتماعی پایه هفتم، هشتم و نهم دوره متوسطه اول است. نمونه اسناد بالادستی مشتمل بر سند برنامه درسی ملی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش است.

در تحلیل محتوای کیفی استقرایی، با توجه به اینکه هدف ما ارائه نظریه نیست، از دو شیوه کدگذاری باز و محوری استفاده شده است. به این معنا که در روش تحلیل محتوای کیفی به شیوه استقرایی، دغدغه پژوهشگر ارائه نظریه نیست؛ بلکه صرفاً تهیه مقولات بر اساس کدگذاری باز و محوری می‌تواند وی را به هدف پژوهش برساند. کدگذاری باز فرایندی تحلیلی است که از طریق آن، مفاهیم، شناسایی شده و ویژگی‌ها و ابعاد آن‌ها در داده‌ها کشف می‌شوند (دانایی فرد و امامی، ۱۳۸۶). کدگذاری محوری فرآیند مرتبط کردن مقوله‌ها به مقوله‌های فرعی است، زیرا کدگذاری در محور یک مقوله صورت می‌گیرد و مقوله‌ها را در سطح ویژگی‌ها و ابعاد به یکدیگر مرتبط می‌کند (استراس و کوربین، ۱۹۹۰). برای دستیابی به بصیرت جدید، بارها و بارها متن کتاب‌های درسی مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت و این فرایند تا استخراج

جدول ۱. تحلیل سند تحول بنیادین آموزش و پرورش از منظر توجه به آموزش چندفرهنگی با تأکید بر رویکرد فمینیستی					
کدهای محوری	آموزش چندفرهنگی	رویکرد فمینیستی	کدهای محوری	آموزش چندفرهنگی	رویکرد فمینیستی
آشنایی با هویت مشترک انسانی، اسلامی- ایرانی	*	-	رعایت تفاوت‌های دانش آموزان شهری و روستایی	*	-
طرد تعصبات نژادپرستانه	*	-	رعایت تفاوت‌های فردی	-	*

برقراری روابط بر مبنای عدالت با انسان‌ها	*	-	عدالت آموزشی در مناطق مرزی	*	-
رعایت تفاوت‌های فردی، جنسیتی، فرهنگی و جغرافیایی	*	*	آشنایی با انواع فرهنگ و شرایط اقلیمی و جغرافیایی	*	-
صیانت از وحدت ملی و انسجام اجتماعی	*	-	تقویت انسجام و وحدت ملی	*	-
تعامل نقادانه با سایر فرهنگ‌ها	*	-	ایجاد فرصت‌های آموزشی متنوع	*	-
شکوفایی هویت اسلامی، انقلابی-ایرانی	*	-	اولویت دادن به ارزش و کرامت انسان‌ها	*	-
رعایت اقتضائات هویت جنسیتی در برنامه‌های درسی و روش‌های تربیتی	-	*	تدوین برنامه آموزشی متناسب با نقش‌های دختران و پسران	-	*
پذیرش تفاوت‌های فردی	-	*	تنوع در فرصت‌های تربیتی	*	-
رعایت عدالت آموزشی	*	*	سیاست‌گذاری محلی، منطقه‌ای و ملی	*	-

محدود توجه شده است و رعایت عدالت آموزشی جلوه بروز آن است.

فصل هفتم به نظر می‌رسد یکی از کاملترین بخش‌های سند تحول بنیادین از منظر توجه به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی است. این فصل در موارد مختلف به ویژگی‌ها و مولفه‌های مهم آموزش چندفرهنگی توجه مناسبی داشته است. رعایت تفاوت‌های فردی، رعایت تفاوت‌های دانش آموزان شهری و روستایی، اولویت دادن به ارزش و کرامت انسان‌ها، تقویت انسجام و وحدت ملی، ایجاد فرصت‌های آموزشی متنوع، آشنایی با انواع فرهنگ و شرایط اقلیمی و جغرافیایی، تدوین برنامه آموزشی متناسب با نقش‌های دختران و پسران، تنوع در فرصت‌های تربیتی و رعایت اقتضائات هویت جنسیتی در برنامه درسی و روش‌های تربیتی از جمله مقولاتی است که این بخش را نسبت به سایر بخش‌های سند، برجسته می‌سازد. همان گونه که ملاحظه می‌گردد این سند به میزان خیلی کم بر رویکرد فمینیستی تأکید داشته و

در فصل اول سند چشم انداز توسعه ایران ۱۴۰۴ از منظر توجه به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی، تنها به آشنایی با هویت مشترک انسانی، اسلامی-ایرانی توجه شده است. در فصل دوم به طرد نژادپرستی، برقراری روابط بر مبنای عدالت با انسان‌ها، رعایت تفاوت‌های فردی، جنسیتی، فرهنگی و اجتماعی، صیانت از وحدت ملی و انسجام اجتماعی و تعامل نقادانه با سایر فرهنگ‌ها توجه شده است که این شاخص‌ها در زمره مولفه‌های مربوط به ارزش‌های آموزش چندفرهنگی می‌باشند. فصل سوم (بیانیه مأموریت) و فصل هشتم (چارچوب نهادی و نظام اجرایی) توجه خاصی به شاخص‌های آموزش چندفرهنگی نداشته است. در فصل چهارم (چشم‌اندازها) به شکوفایی هویت اسلامی، انقلابی-ایرانی، سیاست‌گذاری محلی، منطقه‌ای و ملی و پذیرش تفاوت‌های فردی در زمینه آموزش چندفرهنگی توجه شده است. در فصل پنجم و ششم در زمینه آموزش چندفرهنگی بسیار

بیشتر شاخص‌های بدست آمده در زمینه آموزش چندفرهنگی کاربرد دارند. (ب) نتایج حاصل از بررسی سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران شامل می‌شود که هر کدام از این محورهای اصلی دارای بندهایی می‌باشند.

جدول ۲. تحلیل سند برنامه درسی ملی آموزش و پرورش از منظر توجه به آموزش چندفرهنگی با تأکید بر رویکرد فمینیستی					
کدهای محوری	آموزش چندفرهنگی	رویکرد فمینیستی	کدهای محوری	آموزش چندفرهنگی	رویکرد فمینیستی
پذیرش تنوع و تکثر	*	-	محیطی و جنسیتی	*	*
ارزش و کرامت ذاتی انسان	*	-	پذیرش وحدت در کثرت	*	-
حقوق ذاتی انسان‌ها فارغ از عوامل عرض	*	*	پذیرش وحدت در کثرت	*	-
پذیرش تفاوت‌ها: جنسیتی، فردی، قومی و فرهنگی	*	*	حل مسالمت آمیز تعارضات	*	-
ارزش و کرامت ذاتی انسان	*	-	آشنایی با فرهنگ‌های مختلف	*	-
احترام به حقوق انسان‌ها	*	-	آشنایی با فرهنگ‌هایی مختلف در ابعاد بومی، محلی و ملی	*	-
احترام به ادیان الهی و پیروان آن‌ها	*	-	آشنایی با هویت ملی (اسلامی و ایرانی)	*	-
رعایت اصل گفتگو و استفاده از روش‌های مسالمت آمیز در حل مسائل	*	-	معرفت نسبت به جامعه	*	-
توجه به تفاوت‌های انسان‌ها	*	*	احترام به حقوق دیگران	*	-
رعایت اصل تنوع و تکثر در روش‌های تدریس	*	*	تنوع در روش‌های ارزشیابی	*	-
رعایت تفاوت‌های فردی	-	*	خودارزیابی	*	-
توجه به انعطاف در برنامه‌های درسی خرده فرهنگ‌ها	*	-	عدم ایجاد یأس و ارزشیابی	*	-

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

پیشگیری از نابرابری‌های اجتماعی	*	-	مشارکتی بودن ارزشیابی	*	-
جمع‌گرایی و جهانی‌اندیشی	*	-	رعایت شان و کرامت انسان در ارزشیابی	*	-
تقویت هویت بومی و ملی	*	-	رعایت تفاوت‌های چندفرهنگی در ارزشیابی	*	-

در نهایت در زمینه ارزشیابی برنامه درسی ملی نتایج نشان می‌دهد که به نظر می‌رسد این بخش، یکی از کامل‌ترین بخش‌های سند برنامه درسی ملی از منظر توجه به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی است. این بخش در موارد مختلف به ویژگی‌ها و مولفه‌های مهم آموزش چندفرهنگی توجه مناسبی داشته است. تنوع در انجام روش‌های ارزشیابی، خودارزیابی، عدم ایجاد یاس و نومیدی در ارزشیابی، مشارکتی بودن ارزش‌یابی، رعایت شان و کرامت انسان در ارزش‌یابی، رعایت تفاوت‌های چندفرهنگی در ارزشیابی از جمله مقولاتی است که این بخش را نسبت به سایر بخش‌های سند، برجسته می‌سازد. همان‌گونه که ملاحظه می‌گردد این سند نیز به میزان خیلی کم بر رویکرد فمینیستی تأکید داشته و بیشتر شاخص‌های بدست آمده در زمینه آموزش چندفرهنگی کاربرد دارند.

ج) نتایج حاصل از بررسی کتاب‌های علوم اجتماعی دوره متوسطه اول

در این بخش نتایج حاصل از بررسی کتاب‌های علوم اجتماعی دوره متوسطه اول، مشتمل بر سه کتاب پایه هفتم، هشتم و نهم به تفکیک آورده شده است:

الف) کتاب علوم اجتماعی پایه هفتم

۱- تحلیل کتاب از منظر توجه به چند فرهنگی

کتاب درس علوم اجتماعی پایه هفتم دارای ۴ فصل (۱- حقوق و مسئولیتهای ما، ۲- قانون، ۳- مقابله با حوادث، ۴- تولید، توزیع و مصرف و ۴۵ صفحه می‌باشد. که در ادامه مهم‌ترین بخش‌های این کتاب که در زمره توجه به آموزش چندفرهنگی می‌باشند، آورده شده است.

در صفحه دوم این کتاب آمده است که "همه ما مخلوق خداوند هستیم. خداوند انسان را عزیز و محترم و گرانقدر آفریده" که این متن حاکی از توجه به ارزش و کرامت ذاتی انسان دارد.

بر اساس نتایج تحلیل، در تدوین بخش مربوط به «مبانی علمی و فلسفی» سند برنامه درسی ملی، مولفه‌های آموزش چندفرهنگی تا اندازه‌ای بروز و ظهور داشته است اما به نظر می‌رسد مقدار آن کافی نیست. با توجه به اهمیت بخش میانی در هر برنامه درسی که توجیحات نظری و علمی برنامه را بیان می‌کند، تبیین‌های نسبتاً ناکافی از مولفه‌های آموزش چندفرهنگی در این بخش ارائه شده است. ضمن این که در «مبانی هستی‌شناختی» به عنوان یکی از بخش‌های مهم «مبانی علمی و فلسفی» سند، هیچ مولفه‌ای از مولفه‌های آموزش چندفرهنگی را در خود منعکس نکرده است. بدین جهت به نظر می‌رسد این بخش از سند برنامه درسی ملی، با توجه به ضرورت گنجاندن مولفه‌های کلیدی آموزش چندفرهنگی نیاز به اصلاحات دارد. یکی دیگر از بخش‌های سند، بخش مربوط به اصول حاکم بر برنامه‌های درسی و تربیتی است. در بخش مربوط به اصول حاکم بر برنامه‌های درسی و تربیتی سند برنامه درسی ملی، به مولفه‌های مختلف آموزش چندفرهنگی تأکید شده است. که از جمله آن‌ها: تقویت هویت بومی و ملی، رعایت اصل تفاوت‌های فردی، محیطی و جنسیتی، پذیرش وحدت در کثرت، حل مسالمت آمیز تعارضات، آشنایی با فرهنگ‌های مختلف در ابعاد بومی، محلی و ملی، آشنایی با فرهنگ‌های موجود در ایران و تعامل آن‌ها با فرهنگ ملی و بین‌المللی می‌باشد.

در زمینه اهداف تفصیلی دوره متوسطه اول سند برنامه درسی ملی، نتایج حاکی از ظهور ویژگی‌های چندفرهنگی می‌باشد. در سند برنامه درسی ملی به رعایت اصل تفاوت‌های فردی توجه شده است، هر متربی فطرتاً یادگیرنده‌های منحصر به فرد قلمداد می‌گردد. در مجموع سند برنامه درسی ملی از حیث توجه به طراحی راهبردهای یاددهی و یادگیری ضعیف است و موجبات عقیم ماندن اهداف و سیاست‌های سند را فراهم کرده است.

آموزش چندفرهنگی همخوانی دارند و حاکی از رعایت عدالت و دسترس‌آموزشی با توجه به تفاوت‌های جنسیتی، فرهنگی و منطقه‌ای دارد.

در صفحه بیست و سوم این کتاب آمده است "ما در هنگام حوادث فقط به یاری هموطنان خود نمی‌شتابیم، بلکه نسبت به همه انسان‌های مظلوم و آسیب دیده در هر جای جهان که باشند احساس مسئولیت می‌کنیم" که این متن حاکی از همیاری و طرد تعصبات دارد.

۲- تحلیل کتاب از منظر توجه به رویکرد فمینیستی
 مروری بر کتاب پایه هفتم علوم اجتماعی نشان می‌دهد که در مجموع ۲۴ تصویر از زنان و دختران در نقش‌های مختلف در کتاب آورده شده است و نیز ۴۴ تصویر از مردان و پسران در کتاب آورده شده است که نشان می‌دهد تعادل مناسبی در برخورد با جنسیت در کتاب پایه هفتم دیده نمی‌شود. مادران و دختران در نقش خانه‌داری، فرزندپروری، معلم، عبادت کردن، انجام کارهای خانه، خرید کردن، دانش آموز، بیمار، رفتن بر سر مزار شهدا، گروه‌های کتاب خوان، امدادگران هلال احمر، کارمند، پرسنل درمانی، طراحی آثار هنری، دیده می‌شوند که نسبت به تصاویر و نقش‌های مورد استفاده برای مردان در این کتاب، جایگاه زنان و نقش آنان کمتر مورد توجه قرار گرفته است. در شکل (۱) نمونه‌ای از عکس‌های منتخب، مربوط به کتاب پایه هفتم آورده شده است.

شکل ۱. تصاویر نقش دختران و زنان در کتاب درسی علوم اجتماعی پایه هفتم

کتاب درس علوم اجتماعی پایه هشتم دارای ۴ فصل (۱-۱) تعاون، ۲- نقش دولت در اداره کشور، ۳- نوجوانان و قانون، ۴- عصر ارتباطات) و ۴۶ صفحه می‌باشد. همانطور که از

در صفحه چهارم این کتاب آمده است که "هر دانش آموزی حق دارد در مدرسه به او به اندازه سایر دانش آموزان توجه کنند و مسولان یا معلمان مدرسه در این باره تبعیضی بین او و دیگران قائل نشوند" که این متن حاکی از عدالت آموزشی و تربیتی در مدارس دارد.

در صفحه دوازده این کتاب در تعریف حقوق طبیعی آمده است "حقوقی که خداوند به دلیل مقام انسان برای همه انسان‌ها قائل شده و در نهاد آدمیان قرار داده و از تولد تا مرگ با انسان‌ها همراه است و ربطی به کشور، زبان، نژاد و .. ندارد" که این متن حاکی از حقوق ذاتی انسان فارغ از زبان و نژاد و .. دارد.

در صفحه هجدهم چند اصل قانون اساسی نام برده شده اند که سه اصل ۱۹-۲۰-۳۰ به آموزش چندفرهنگی توجه دارند. اصل ۱۹- مردم ایران از هر قوم و قبیله که باشند از حقوق مساوی برخوردارند و رنگ، نژاد، زبان و مانند اینها سبب امتیاز نخواهد بود. اصل ۲۰- همه افراد ملت اعم از زن و مرد یکسان در حمایت قانون قرار دارند و از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام برخوردارند. اصل ۳۰- دولت موظف است وسایل آموزش و پرورش رایگان را برای همه ملت تا پایان دوره متوسطه فراهم سازد و وسایل تحصیلات عالی را تا سر حد خودکفایی کشور به طور رایگان گسترش دهد. این سه اصل مطرح شده در کتاب با شاخص‌های

(ب) کتاب علوم اجتماعی پایه هشتم

۱- تحلیل مطالب و محتوای کتاب از منظر توجه به چندفرهنگی

مختلف در کتاب آورده شده است و نیز ۲۹ تصویر از مردان و پسران در کتاب آورده شده است که نشان می‌دهد تعادل مناسبی در برخورد با جنسیت در کتاب پایه هشتم دیده نمی‌شود. مادران و دختران در نقش کار در مزرعه، خانه‌داری، تعاون، دانش آموز، مشاور، معلم دیده می‌شوند که نسبت به تصاویر و نقش‌های مورد استفاده برای مردان در این کتاب، جایگاه زنان و نقش آنان کمتر مورد توجه قرار گرفته است. در شکل (۲) نمونه‌ای از عکس‌های منتخب، مربوط به کتاب پایه هشتم آورده شده است.

شکل ۲. تصاویر نقش دختران و زنان در کتاب درسی علوم اجتماعی پایه هشتم

عناوین فصول این کتاب نیز مشخص است، در این کتاب در رابطه با آموزش چندفرهنگی مطالب خاصی ارایه نشده بود و صرفاً به مسائل اجتماعی، قانونی، نوجوانی و خطرات آن و نیز عصر ارتباطات و تاریخچه آن پرداخته شده بود که از نقاط ضعف این کتاب نبود توجه به مقوله چندفرهنگی و آموزش آن به دانش آموزان بود.

۲- تحلیل کتاب از منظر توجه به رویکرد فمینیستی
مروری بر کتاب علوم اجتماعی پایه هشتم نشان می‌دهد که در مجموع ۱۴ تصویر از زنان و دختران در نقش‌های

هنجارهای ویژه‌ای را مشاهده کرد. اقوام مختلف ایرانی نیز علاوه بر داشتن اشتراکات فرهنگی با کل جامعه ایران، نمادها و هنجارهای مخصوص به خود دارند." که این متن حاکی از توجه به پذیرش تفاوت‌های فرهنگی، منطقه‌ای و جغرافیایی دارد.

در صفحه صد و سی چنین آمده است که "هر فرد در جامعه‌ای متولد می‌شود و برای آنکه بتواند در جامعه زندگی کند، باید عقاید و ارزش‌ها و هنجارها و به عبارت دیگر، شیوه زندگی کردن در آن جامعه را بیاموزد" که این متن حاکی از توجه به آموزش و تقویت هنجارها، ارزش‌ها و عقاید مربوط به تقویت فرهنگی دارد.

در صفحه صد و چهل و نه بیان شده است که "کلیه شهروندان حق دریافت خدمات عمومی به صورت برابر و در کوتاه‌ترین زمان ممکن را دارند" که این امر حاکی از

(ج) کتاب علوم اجتماعی پایه نهم

۱- تحلیل کتاب از منظر توجه به چندفرهنگی
کتاب علوم اجتماعی پایه نهم دارای ۴ فصل (۱- فرهنگ و هویت، ۲- خانواده و جامعه، ۳- حکومت و مردم، ۴- بهره‌وری) و ۵۵ صفحه می‌باشد. که در ادامه مهم‌ترین بخش‌های این کتاب که در زمره توجه به آموزش چندفرهنگی می‌باشند، آورده شده است.

در صفحه صد و نوزده این کتاب آمده است که "فرهنگ عمومی هر جامعه، خرده فرهنگ‌هایی را در دل خود جا داده است. هریک از این خرده فرهنگ‌ها، نمادها و هنجارهای خاص خود را دارد. برای مثال، هر یک از جامعه‌های روستایی، شهری و عشایری ایران هنجارهایی دارند که مخصوص آن جامعه هستند و با هنجارهای جوامع دیگر تفاوت دارند یا در اقصای مختلف مانند روحانیون، ورزشکاران، تاجران، نظامیان و ... می‌توان

دیده نمی‌شود. مادران و دختران در نقش خانه‌داری، فرزندپروری، دانش آموز، پرستار، عبادت، مشاور، روان شناس دیده می‌شوند که نسبت به تصاویر و نقش‌های مورد استفاده برای مردان در این کتاب، جایگاه زنان و نقش آنان کمتر مورد توجه قرار گرفته است. در شکل (۳) نمونه‌ای از عکس‌های منتخب، مربوط به کتاب پایه نهم آورده شده است.

توجه به مقوله رعایت عدالت اجتماعی در برخورد با افراد و ارزش و کرامت ذاتی انسان‌ها دارد.

۲- تحلیل کتاب از منظر توجه به رویکرد فمینیستی
 مروری بر کتاب علوم اجتماعی پایه نهم نشان می‌دهد که در مجموع ۱۸ تصویر از زنان و دختران در نقش‌های مختلف در کتاب آورده شده است و نیز ۳۴ تصویر از مردان و پسران در کتاب آورده شده است که نشان می‌دهد تعادل مناسبی در برخورد با جنسیت در کتاب پایه نهم

شکل ۳. تصاویر نقش دختران و زنان در کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه نهم

درسی بسیار منفعل‌تر از مردان هستند و عموماً حل مشکلاتشان را به دیگران واگذار می‌کنند. ۵- برنامه‌های درسی، پیشرفت زنان، خصوصاً زنان چندفرهنگی را به رسمیت نمی‌شناسند یا نادیده می‌گیرند. ۶- حضور زنان و دختران چندفرهنگی در کتاب‌های درسی بسیار کمتر از حضور مردان و پسران است. ۷- نقش خانوادگی زنان و دختران چندفرهنگی محدود به وظایف خانگی است و هیچ‌گونه نقش فعالی در تصمیم‌گیری ندارند. ۸- مشارکت و همکاری میان اعضای خانواده در کتاب‌های درسی وجود نداشته و مادران همیشه نقش حاشیه‌ای را دارند. ۹- حضور اجتماعی زنان و دختران چندفرهنگی در مقایسه با پسران و مردان بسیار اندک است. ۵- زنان هويت شغلی ندارند و به صورت افراد مستقل ارایه شده

از آنجا که هدف از این تحقیق توجه به مبحث چندفرهنگی با تأکید بر رویکرد فمینیستی است و منظور پژوهشگر، توجه ویژه به زنان چندفرهنگی می‌باشد، در تحلیل محتوای کتاب‌های علوم اجتماعی، از واژه زنان چندفرهنگی استفاده می‌گردد. پژوهشگر بر اساس نتایج حاصل از تحلیل کتب درسی علوم اجتماعی دوره اول متوسطه به چند نکته مهم دست یافته است: ۱- زنان چندفرهنگی نسبت به مردان چندفرهنگی، کمتر در نقش‌های اصلی ظاهر می‌شوند. ۲- در مقایسه با مردان ازدواج و مادر بودن برای زنان چندفرهنگی بسیار مهمتر نشان داده می‌شود. ۳- زنان شاغل، در موقعیت‌های سنتی زنانه نشان داده می‌شوند بطوری که غالباً زیر دست مردان با جایگاه یا قدرت کمتر قرار دارند. ۴- زنان در برنامه‌های

نهم دوره متوسطه اول است. نمونه اسناد بالادستی مشتمل بر سند برنامه درسی ملی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش است. در اسناد بالا دستی بحث تنوع فرهنگی تا حدودی مورد توجه قرار گرفته است ولی هیچ وقت جامه عمل نپوشیده است. در اسناد بالا دستی کشور در رابطه با تنوع فرهنگی مصوباتی وجود دارد، ولی جامعه ایران هرگز اجرایی شدن این مصوبات را در چهل سال اخیر مشاهده نکرده است. این امر به وضوح در کتاب‌های علوم اجتماعی دوره اول متوسطه نیز مشاهده می‌شود و بحث چندفرهنگی به ندرت مورد توجه قرار گرفته است. بنیان آموزش چندفرهنگی بر کثرت، تنوع و برابری بنا شده است. یکی از مباحث برابری در بحث چندفرهنگی، مبحث برابری جنسیتی می‌باشد. بر اساس یافته‌های حاصل از تحلیل محتوای کتاب‌های درسی علوم اجتماعی و اسناد بالا دستی، توجه به امر برابری جنسیتی، به طرز مشهودی مورد غفلت واقع شده است.

فرهنگ‌های مختلف برای سرکوب زنان بدون وقفه در حال کارند. همانطور که مولراو کین (۱۳۹۴) خود اعتراف می‌کند، مهم‌ترین هدف از چندفرهنگی، آزادی اعضای گروه‌های اقلیت (قومی، جنسیتی، مذهبی و سایر افراد) از سرکوب فرهنگی، سیاسی و اجتماعی است. زنان نه تنها یک جنس بلکه یک گروه فرهنگی نیز هستند و باید جایگاه قابل احترامی برای میراث آن‌ها در برنامه درسی مدرسه و قانون ملی قایل شد. ایده آل فمینیستی با فرهنگ چندفرهنگی کاملاً هماهنگ است. دو سنت گفتاری این دو جنبش در طی دو دوره مختلف شکل گرفته است. فمینیسم برای دهه‌ها، اگر نه یک قرن، وجود داشته است. در حالی که چند فرهنگ گرایی فقط در سومین دهه آخر قرن ۲۰ توسعه یافت. با این حال از همان ابتدای مبارزه چندفرهنگی، کاملاً با هدف فمینیستی در هم آمیخته بود. اگرچه برخی از فمینیست‌ها هم چنان ادعا می‌کنند که برابری برای زنان باید به صورت فردی تعیین شود و نباید زنان را به عنوان یک گروه اقلیت فرهنگی که برای دستیابی به حقوق جمعی تلاش می‌کنند در نظر گرفت، بلکه باید با در نظر گرفتن اهمیت تولید فرهنگی توسط زنان همراه با مبارزه با کلیشه‌ها، چندفرهنگی با تاکید بر رویکرد فمینیستی را

اند. ۶- دختران کمتر دارای فعالیت‌های شناختی سطح بالا مانند استنباط، کنجکاوی، پرسش‌گری و حل مساله هستند. ۸- حوزه علم در کتاب‌ها کاملاً مردانه است و زنان در عرصه علم حضور ندارند، خصوصاً زنان چندفرهنگی. ۹- عرصه‌های سیاسی و ملی فقط اختصاص به مردان دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر بررسی کتاب‌های درسی علوم اجتماعی دوره اول متوسطه و اسناد بالا دستی ایران بر اساس مولفه‌های آموزش چندفرهنگی با تاکید بر رویکرد فمینیستی بود که تحلیل نتایج نشان داد دولت‌ها در مواجهه با تنوع فرهنگی موجود در جامعه دو رویکرد متفاوت را در پیش می‌گیرند. یکی سیاست همسان سازی که مبتنی بر حذف تفاوت‌های فرهنگی و قومی و نژادی و تلاش برای یکدست نمودن جامعه است و دیگری سیاست چندفرهنگی که بر ارج نهادن به تفاوت‌ها و پذیرش تکثر فرهنگی در جامعه اشاره دارد. سیاست فرهنگی اتخاذ شده در جامعه ایران، در برخورد با گروه‌های فرهنگی و قومی، سیاست همسان سازی فرهنگی است که این سیاست تاکنون نتوانسته بصورت درست اجرا شود زیرا با مقاومت‌های فرهنگی از جانب گروه‌های قومی مواجه شده است (هواس بیگی، ۱۳۹۷). این پژوهش یک هدف اصلی را دنبال می‌کند: بررسی آموزش چندفرهنگی در محتوای کتب علوم اجتماعی دوره متوسطه اول و اسناد بالا دستی ایران با تاکید بر رویکرد فمینیستی. در این پژوهش میدان مطالعه برای کتاب‌های درسی، کلیه کتاب‌های درسی دوره متوسطه اول ایران بوده که مشتمل بر ۶۱ جلد کتاب است و در قسمت بعد، میدان مطالعه کلیه اسناد بالادستی مشتمل بر سند برنامه درسی ملی، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، سند چشم انداز توسعه ایران ۱۴۰۴ و مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی، قانون اساسی و فلسفه تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران است. با توجه به اینکه هدف ما تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی و سپس تحلیل اسناد بالادستی است، روش نمونه‌گیری هدفمند است. نمونه مورد بررسی در این قسمت از پژوهش مشتمل بر کتاب‌های درسی: مطالعات اجتماعی پایه هفتم، هشتم و

چندفرهنگی در نظر گرفته شود. چ- پیشنهاد می‌گردد محتوای برنامه‌های درسی به لحاظ نقش و کلیشه‌های جنسیتی و توجه به فرهنگ‌ها و اقوام مختلف، بازنگری و بررسی شود.

تشکر و قدردانی

نویسندگان پژوهش حاضر بر خود لازم دانستند که از کلیه افرادی که در پژوهش شرکت نمودند، کمال تشکر و سپاس خود را ابراز نماید.

مشارکت نویسندگان

نویسنده این پژوهش در طراحی، مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، گردآوری داده‌ها، تحلیل آماری داده‌ها، پیش‌نویس، ویراستاری و نهایی‌سازی نقش داشت.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان، این مقاله حامی مالی و تعارض منافع ندارد.

منابع

- استراس، انسلم وجولیت، کوربین (۱۹۹۴). اصول روش تحقیق کیفی: نظریه‌های مبنایی، رویه‌ها و روشها. ترجمه بیوک محمدی (۱۳۹۳). تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- پاملا، ابوت و کلر، والاس (۱۳۸۵). تولید دانش فمینیستی. جامعه‌شناسی زنان، ترجمه منیژه نجم عراقی (۱۳۸۵)، نی، ۲۸۷.
- دانایی فرد، حسن؛ و امامی، سید مجتبی (۱۳۸۶). استراتژی پژوهش کیفی: تاملی بر نظریه پردازی داده بنیاد. اندیشه مدیریت، ۲۱ (۲): ۹۷-۶۹.
- صادقی، علیرضا (۱۳۹۰). طراحی الگوی مطلوب برنامه درسی تربیت معلم چندفرهنگی ایران. رساله دکتری. دانشگاه علامه طباطبایی. دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی.
- لاندو، ایدو (۱۳۹۹). یافتن معنا در دنیایی ناقص. ترجمه: حسین فرجی و مارال لاریجانی (۱۳۹۹)، آگاه.
- کشتی ارای، نرگس (۱۳۹۸). تحلیل جنسیتی و پداگوژی فمینیستی برنامه درسی.
- کینگستون، مکسین هونگ (۲۰۰۷). اشباح چینی سانفرانسیسکو. ترجمه: صابر مقدمی (۱۳۹۷)، ناهید.
- محسنی، منوچهر. (۱۳۹۳). جامعه‌شناسی عمومی. تهران: طهوری.

تعریف کرد. ادراک، تبعیض و سرکوب "دیگری" بدون شک هم برای زنان به صورت فردی وهم به صورت جمعی است. شباهت توسعه نظریه‌ها و مبارزات هر دو (فمینیسم و چندفرهنگی) به حدی است که ایدو لاندو (۱۳۹۹) مشکلات مشابهی را در توصیف فعالیت‌های دو مفهوم شناسایی کرد، مانند نادیده گرفتن یا نشان دادن نگرش هر دو آن‌ها نسبت به بی‌عدالتی‌های جامعه. پیتر مک لارن (۲۰۰۶)، نظریه پرداز چندفرهنگی رادیکال معتقد است که این دو جنبش اساساً یکسان هستند. او ادعا می‌کند که یک مبارزه چندفرهنگی موفق برای یک بنیاد دموکراتیک واقعی (سوسیالیست-فمینیست) منوط به از بین بردن درک دودویی از خوب در مقابل بد، و ما در برابر آن‌ها است. این نوع برداشت اساس رویکردهای قوم‌گرایانه و سرکوب "من" است. از آنجا که هدف از این تحقیق توجه به مبحث چندفرهنگی با تأکید بر رویکرد فمینیستی است و منظور پژوهشگر، توجه ویژه به زنان چندفرهنگی می‌باشد، از واژه زنان چندفرهنگی استفاده می‌گردد. با توجه به مطالب ذکر شده پیشنهاد می‌گردد: الف- تطبیق دادن محتوای کتاب‌های درسی با نیازهای دانش‌آموزان چندفرهنگی بسیار مهم می‌باشد. با توجه به اینکه بیشتر محتوای کتاب‌های علوم اجتماعی دوره اول متوسطه و مفاهیمی که در آن‌ها وجود دارد مربوط به پسران است چه خوب است اگر از متخصصین زن چندفرهنگی نیز در زمینه تدوین محتوای این کتاب‌ها بیشتر استفاده شود. ب- از آنجا که یکی از ابزارهای بسیار مهم و اساسی در زمینه انتقال مفاهیم و اعتقادات، کتاب‌ها و اسناد بالادستی می‌باشند، باید در زمینه انتخاب مفاهیم و محتوای آن‌ها دقت بسیاری کرد و تمام جنبه‌ها را (فرهنگی، جنسیتی) در نظر گرفت. ج- نتایج این پژوهش نشان دهنده این واقعیت است که محتوای کتاب‌های درسی علوم اجتماعی دوره اول متوسطه زنان را احساسی، ضعیف، نشان می‌دهند و این امر را تلقین می‌کنند که زنان برای یک گروه از شغل‌های مشخص و مردان برای گروه دیگر مناسب می‌باشند با توجه به این اوصاف پیشنهاد می‌شود که در این زمینه روشن بینانه و با دیدی باز تصمیم گرفته شود و تساوی زنان و مردان و فرهنگ‌های متفاوت در زمینه‌های مختلف و زنان

- method for curriculum theory. London, Croom Helm.
- Hurtado, Aida.(2020). *Multiple Lenses: Multicultural Feminist Theory*.Handbook of Diversity in Feminist Psychology.Springer Publishing Company.
- Hugh.C, Crethar, Edil Torres Rivera, and Sara Nash. (2008). In Search of Common Threads: Linking Multicultural, Feminist, and Social Justice Counseling Paradigms. *Journal of Counseling and Development*. Volume 86.
- McLaren,Peter.(2006).Critical Pedagogy,Multiculturalism,and the Politics of Resistance.Peter Lang Publishing.
- Porter, ClaireE. (2019). The Intersection of Multiculturalism and Feminism in Kingston's "No Name Woman". *The mall: vol.3, Article 10*.
- Pinar, W.F.(2004). *What is curriculum theory?* Mahwah,NJ: Lawrence Erlbaum Associate, Inc.
- Ruth Rubio-Marin and Will Kymlicka eds. (2020). *Gender Parity and Multicultural Feminism: Towards a New Synthesis*. Oxford University Press. ISBN: 9760196629621.
- Russo, N, F & Vaz, K. (2001). Addressing diversity in the decade of behavior: Focus on women of color. *Psychology of women Quarterly*, 25. 280-294.
- Rosado, C.(1997). What makes a school multicultural? *The Adventist Journal of Education*, 1-15.
- Thobani,S.(2018). Neoliberal Multiculturalism and Western Exceptionalism: The cultural Politics of the west. *FudanJournal of The Humanities and Social Science*, 11(2), 161-147.
- مولراوکین، سوزان. منسبریج، جین و کیملیکا، ویل(۱۳۹۴). دو جستار درباره ی فلسفه سیاسی فمینیسم. ترجمه نیلوفر مهدیان. تهران: نشر نی.
- مسعودی، محسن(۱۳۹۲). جنسیت و برنامه درسی: تحلیل برنامه‌های درسی علوم اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه کردستان.
- هواس بیگی، فاطمه و صادقی، علیرضا(۱۳۹۸).مفهوم پردازی فرایند آموزش چندفرهنگی از منظر معلمان اقوام ایرانی: نظریه داده بنیاد. پژوهش‌های برنامه درسی، ۹(۱): ۳۳-۴۸
- Beaman,L.(2017). Religious Diversity in the public Sphere: The Canadian Case. *Religious*,8(12),259.
- Bem, SL.(1983). Gender Schema Theory and its Implications for Child Development: Raising gender-aschematic society. *Sings*, 1983.8(4), 598-616.
- Chafetz, J.(1990). *Gender Equality. An integrated Theory of Stability and Change*(newbury park).CA: sage.
- Collins, P, H. (2006). New commodities, new consumers: Selling Blackness in a global marketplace.*Ethnicities*. 6 (3), 297-317.
- Crenshaw, K, W. (1995). Mapping the margins: Intersectionality identity politics, and violence against women of color. New York: The new press.
- Goma, Mariana. (2020). *Challenging the Narrative of Canadian Multicultural Benevolence: A Feminist Anti-Racist Critique*. University of Ottawa, Canada. *The Journal of Multicultural Societe*.
- Grumet, M.(1981). Restitution and reconstruction of educational Experience:An autobiographical

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی